

**Göteborgs Universitet
Institutionen för socialt arbete
Famijeterapeuterna Korsvägen AB
Fortbildning för familjehemssekreterare
med fokus på handledning av familjehem
B- uppsats**

Höstterminen 2006

Umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar – ett område som berör

**Författare:
Leine Ednersson
Kristina Persson**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
SYFTE	1
Frågeställningar	2
METOD	2
FORSKNING OCH TEORI	3
Det behovsinriktade synsättet	3
Det relationsinriktade synsättet	3
När barnet står mellan familj och fosterfamilj	4
Föräldraskapets (o)möjligheter	5
Anknytning	6
Att förstå barns språk	7
Vad säger lagen?	8
Samverka	8
REDOVISNING	9
SLUTDISKUSSION	16
LITTERATURLISTA	21
Intervjufrågor	Bilaga

INLEDNING

Den första idén till uppsatsämne föddes under våra personaldagar vid havet i Falkenberg under våren 2006. Vi spånade om umgängesfrågor och vilka framtidsvisioner vi hade. Någon nämnde ordet umgängesklinik och tyckte, att man borde starta en sådan på Hisingen. En neutral lokal där familjehemsplacerade barn och deras föräldrar kunde träffas för umgänge. Till lokalen kunde knytas socialarbetare för att stödja barn och föräldrar i deras relation. I våra efterföljande diskussioner kom vi fram till, att vi i vår uppsats ville fokusera på umgängesfrågan i stort. Vi insåg, att vi socialarbetare först måste komma fram till, vad vi egentligen har för grundläggande värderingar, innan vi på allvar börjar diskutera umgängeskliniker.

Vi valde alltså att i vårt uppsatsarbete fokusera på frågor som rör umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar. Anledningen till detta val var, att vi tycker att umgänge mellan familjehemsplacerade barn och föräldrar är en av de viktigaste faktorerna för att familjehemsarbetet ska fungera. Vi upplever, att umgängesfrågorna inte alltid diskuteras på ett grundligt sätt. När det gäller umgängesplanering uppstår lätt konflikter mellan olika aktörer. Socialsekreterare, familjehemssekreterare, familjehemsföräldrar och föräldrar har alla sin syn på saken. De olika aktörerna pratar om umgänge utifrån barnets behov men vilka är egentligen barnets behov?

Vi har arbetat inom familjehemsvården under många år och vi upplever att synen på umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar har förändrats allt eftersom. Förr ”omplanterade” man barn och ansåg inte, att föräldrarna hade någon större betydelse. Man ansåg till och med att de störde barnet i dess utveckling i den nya familjen. Papporna var ofta helt bortglömda. Nu för tiden är de flesta socialarbetare överens om, att någon form av umgänge mellan föräldrar och barn är nödvändig bl.a. utifrån barnets identitetsutveckling.

”Det finns bara två bestående gåvor
Som vi kan skänka våra barn. Den
ena är rötter. Den andra är vingar.”
Hodding Carter

SYFTE

Vårt syfte är att skaffa oss en bild av, hur man tänker och resonerar kring umgängesfrågor på socialkontoren på Hisingen (Biskopsgården, Lundby, Backa, Tuve-Säve, Torslanda och Kärra) samt försöka ta reda på vilka faktorer som påverkar umgängesbedömningarna.

Vi vill också lägga grunden för en förutsättningslös diskussion vad gäller umgängesfrågor för att på sikt få en samsyn mellan socialarbetare på Hisingen som på olika sätt arbetar med familjehemsplaceringar.

Våra frågeställningar är:

Hur tycker man på socialkontoren att umgänget mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar generellt och individuellt ska läggas upp?

Vad är det som påverkar socialkontoren i deras bedömningar av umgänge?

Vad tycker man på socialkontoren om, hur umgänget fungerar i praktiken?

Vilka framtida visioner har socialkontoren, när det gäller umgänge?

METOD

Vi kom på ett tidigt stadium fram till, att vi ville vara två i uppsatsskrivandet för att kunna diskutera och ”bolla tankar” med varandra. Under skrivandets gång har denna utgångspunkt bekräftats och vi har upplevt att skrivandet har blivit kreativt och lärande.

Denna uppsats vänder sig till våra samarbetspartners på socialkontoren på Hisingen, kollegorna på familjehemsverksamheterna och andra personer som är intresserade av umgängesfrågor inom familjehemsvården.

Vi har valt att göra så kallade kvalitativa intervjuer, där vi fokuserat på ett tema –umgänge. Vi lät intervjupersonerna få en viss ”frihet” och frågorna är därför inte särskilt strukturerade men inte heller helt ickestyrande men fokuserade kring ämnet. Anledningen till att vi valde att intervjua var, att vi tror att själva mötet mellan intervjuare och intervjuperson ger bättre förutsättningar till en fortsatt diskussion än vad t.ex. en enkätundersökning skulle göra. Mötet mellan intervjuare och intervjuperson kan också ge upphov till svårigheter. Vi som intervjuare påverkar intervjupersonen och tvärtom. Vi känner varandra sedan tidigare och kan eventuellt ha förutfattade meningar om varandra. En risk är också, att vi som intervjuar ”hör vad vi vill höra” då vi arbetar med umgängesfrågor dagligen och har en egen uppfattning, om hur umgänget ska se ut. Liknande problematik gäller även vid formuleringen av frågeställningar och frågor. ”Som man frågar får man svar.”

Vi bestämde oss för att intervjua enhetscheferna/1:e socialsekreterarna (beroende på vem som är närmsta chef över socialsekreterarna) på respektive socialkontor, då vi utgick ifrån att de är personer med lång erfarenhet och att de har ett stort inflytande över socialsekreterarna. Antal intervjupersoner blev åtta stycken på grund av att det på två av socialkontoren finns två grupper som arbetar med barn och ungdom.

Som metod valde vi att göra intervjuerna tillsammans, där den ena av oss intervjuade och den andra antecknade svaren. Detta gjorde vi växelvis. Vi kom också överens om, att den som antecknade i viss mån skulle ha en reflekterande funktion och skulle få tillåtelse att avbryta, ifall hon upplevde några oklarheter eller missförstånd som intervjuaren inte lade märke till. Vi bestämde oss för att inte spela in på video- eller bandspelare. Vi bedömde att det skulle ta för lång tid att skriva ut materialet. Vår känsla var att vi egentligen ”borde” spela in på video- eller bandspelare, då detta kan betraktas som mer objektivt. Vi kom dock fram till, att vi i vårt dagliga arbete har en stor vana att anteckna, när vi gör intervjuer. Ytterligare en anledning till att inte spela in på video- eller bandspelare är, att huvudintresset är innehållet i det som sägs och inte hur det sägs. Vidare innebär det en rad metodmässiga och teoretiska problem att

skriva ut en intervju från band- eller videobandspelare. Utskriften är en konstruktion som bygger på tolkningar och bedömningar. Det viktiga är lyssnandet. (S. Kvale 1997).

För att skapa en trygghet i intervjusituationen informerades intervjupersonerna om syftet med intervjuerna. De informerades också om, att det inte skulle framgå i texten, vem av intervjupersonerna som hade sagt vad.

FORSKNING OCH TEORI

Familjehemsvården i Sverige har under den senare delen av 1900-talet dominerats av två synsätt, det behovsinriktade synsättet och det relationsinriktade synsättet. De olika inriktningarna har olika syn på det familjehemsplacerade barnets utveckling av identitet och barnets relation till föräldrar respektive familjehemsföräldrar.

Gunvor Andersson m.fl. beskriver i *Barnet i den sociala barnavården* (1996) och i *Barn i samhällsvård* (1995) bland annat dessa olika synsätt.

Det behovsinriktade synsättet

Företrädare för detta synsätt inspirerades av boken *Barnets rätt eller rätten till barnet* (1973) av Joseph Goldstein, Anna Freud och Albert Solnit. Författarna till boken anser, att barn behöver vuxnas omsorger för sin fysiska och psykiska utveckling. De behöver känna sig önskade och respekterade samt behöver vård, näring och beskydd. Barnet behöver intellektuell stimulans. Det behöver hjälp med att förstå och reda ut sina känslor och föreställningar. Barnet behöver människor att älska och ta emot kärlek av, människor som också ska kunna ta emot barnets aggressioner. Det behöver hjälp av de vuxna att tygla och dämpa sina primitiva drifter (sex och aggressioner). Barnet behöver förebilder att identifiera sig med för att bygga upp ett samvete. Alla dessa behov tillfredställer föräldrarna. Framförallt behöver barnet känna sig accepterat, respekterat och önskat som medlem i familjen. Författarna betonar, att de emotionella banden är spröda under våra tidigaste år och behöver stabila yttre arrangemang för att kunna utvecklas samt att behovet av kontinuitet bör sättas i relation till barnet ålder.

Företrädarna för det behovsinriktade synsättet anser, att den som tillgodoser barnets behov blir psykologisk förälder. Den rollen kan en biologisk förälder, familjehemsförälder, adoptivförälder eller någon annan vuxen till barnet få. Det behovsorienterade synsättet kallades till en början "barnets rätt" och stod då i motsats till föräldrars rätt. Anna-Lisa Kälvesten hänförs till det behovsinriktade synsättet, eftersom hon uttryckt att barnet, för att undgå sitt negativa sociala arv, behöver flytta över sina känslor till familjehemsföräldrar som nya psykologiska föräldrar. Företrädarna för det behovsinriktade synsättet ser inget behov hos barnet att ha kvar någon relation till sina föräldrar, när det gäller långvariga placeringar. Behovslinjens företrädare väljer ut familjehem i första hand utifrån deras möjlighet att fungera psykologiskt och socialt stabilt på lång sikt för de familjehemsplacerade barnet.

Det relationsinriktade synsättet

Barn i krisgruppen (Bengt Börjeson, Sven Hessel, Gunilla Lindén, Kerstin Vinterhed, m.fl.) som är företrädare för ett annat så kallat relationsinriktat synsätt betonar de biologiska relationerna mer än behoven. Inte barnets behov som barn utan barnets identitetsutveckling står i centrum. Företrädarna menar, att barn inte kan ses som skilda från sitt ursprung. Om

barn förlorar kontakten med sina biologiska föräldrar, förlorar de också kontakten med en del av sig själva.

Det relationsinriktade synsättet utgår från Margaret Mahlers tankar. Hon menar, att barnet alltid bär med sig den relation som skapas med den som inlett ett samspel med barnet, när barnet är riktigt litet. Den personen är barnets psykologiska förälder och kan inte ersättas av någon annan.

Gunvor Andersson menar att det finns risker med båda synsätten. När det gäller det behovsinriktade synsättet är risken, att barnets behov blandas samman med familjehemsföräldrarnas. Man tar inom det behovsinriktade synsättet inte hänsyn till, att barn faktiskt kan ha en nära relation till sina föräldrar, en relation som för kontinuitetens skull behöver bevaras. Man tänker sig, att familjehemmen tillgodoser alla behov som barnet har och att familjehemmet vill behålla barnet, om de bara får. De som förespråkar det behovsinriktade synsättet tycker att det är viktigt, att barnet har en föräldrapart.

När det gäller det relationsinriktade synsättet finns risk för att barnets behov blandas samman med föräldrarnas. Företrädarna tycker dock, att det stödjer barnets identitet och inte föräldrarnas rätt. Situationen blir problematisk, när ett barn inte har någon stark relation till sina föräldrar som har problem i form av missbruk, psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning. Ibland kan det vara nödvändigt att tillförsäkra barnet psykologiska föräldrar i föräldrarnas ställe.

Gunvor Andersson anser att man bör skilja på kontakt och relation. Det är viktigt att bibehålla relationen mellan barnet och dess föräldrar, om det finns en relation innan placeringen. Finns det ingen relation är det viktigt för barnets identitetsuppfattning att få ha kontakt med sina rötter.

Sammanfattningsvis menar Gunvor Andersson att behovsskolan betonar skapandet av nya relationer medan relationsskolan betonar vikten av att behålla relationen till barnets föräldrar. Vidare menar Gunvor Andersson, att det egentligen finns stora likheter mellan de båda inriktningarna. Båda har sin utgångspunkt i psykoanalytiskt inriktade teorier om utveckling av objektrelationer.

Gunvor Andersson frågar sig, varför det familjehemsplacerade barnet inte kan få både varaktighet och identitet, det vill säga ett stabilt familjeliv och samtidigt kontakt med sitt ursprung. Hon hänvisar till June Thoburns forskningsgenomgång (1994), där två viktiga begrepp lyfts fram: varaktighet och identitet. Varaktighet när det gäller kärlek, familjeliv och vardagsliv och identitet när det gäller att ha kontakt med sina rötter. Det är viktigt att det finns en balans mellan varaktighet och identitet. I Thoburns genomgång framhålls också, att risken för sammanbrott i familjehemsplaceringar inte ökar, på grund av att barnet har kontakt med sin ursprungsfamilj.

När barnet står mellan familj och fosterfamilj

I en artikel, När barnet står mellan familj och fosterfamilj, i tidningen Socionomen 4/2005 berättar Gunvor Andersson vilka slutsatser hon och några andra forskare dragit av sin forskning. Hon hänvisar till sin mångåriga uppföljning av studien Små barn på barnhem. Hon har vid flera tillfällen följt upp de barn ur den ursprungliga undersökningsgruppen som har familjehemsplacerats. Hon konstaterar att de barn som har både sina föräldrar och sina familjehemsföräldrar som viktiga föräldragestalter mår bättre som unga vuxna. De har färre symptom och en bättre självkänsla. Det handlar inte om att dessa barns föräldrar är mindre besvärliga än andra, vilket är lätt att tro. De barn som haft möjlighet att hålla kontakt med sin

mamma och/eller pappa under familjehemsplaceringen såg som unga vuxna familjehemmet som sin familj. Även om de fortfarande hade kontakt med sin mamma och/eller pappa. De barn som under placeringstiden haft kontakt med sin ursprungsfamilj, där kontakten varit förhållandevis konfliktfri, har utvecklats till unga vuxna som känner sig fria att välja familjehemmet som sin familj. De har successivt och på ett realistiskt sätt bearbetat sina känslor gentemot sina föräldrar för att få en verklig bild av dem. De har accepterat att föräldrarna är som de är och försökt ta vara på det goda de har kunnat få. De unga vuxna som inte behållit kontakten med sina föräldrar eller där kontakten har varit präglad av konflikter är upptagna av att sina tankar och besvikelser i förhållande till både sina föräldrar och familjehemsföräldrar. En viktig aspekt som Gunvor Andersson tar upp i artikeln är betydelsen av familjehemsföräldrarnas inställning till barnet och dess bakgrund. Hon ställer sig frågan om familjehemsföräldrarnas inställning och attityd påverkar barnets utveckling. Det finns självklart många andra faktorer som påverkar men de familjehemsföräldrar som erbjuder barnet empati och har ett positivt förhållningssätt gentemot barnets föräldrar underlättar mycket för barnet i dess identitetsutveckling. Barnet slipper att hamna i någon lojalitetskonflikt mellan sina två familjer med allt vad det innebär.

Föräldraskapets (o)möjligheter

Eva Körner som är en privatpraktiserande psykolog, leg psykoterapeut och klinisk specialist har i boken Föräldraskapets (o)möjligheter – Utredning & behandling av barn och relationen förälder - barn ur ett anknytningsperspektiv (2005) skrivit om bland annat umgängessamtal och umgängesbedömningar när det gäller familjehemsplacerade barn och deras föräldrar. Hon menar att det är viktigt, att det i varje ärende görs en individuell umgängesbedömning, så att umgänget gynnar barnets identitetsutveckling på bästa sätt. I bedömningen ska man ta hänsyn till alla inblandade parter, det vill säga barn, föräldrar och familjehemsföräldrar. Den faktiska föräldraförmågan hos det familjehemsplacerade barnets mamma och/eller pappa ska bedömas. I vilken omfattning och på vilket sätt kan just denna mamma eller pappa träffa sitt barn? Vilka föräldraförmågor har mamman eller pappan och vilka stödinsatser kan de tänkas behöva? Eva Körners förklaring till, varför det är så viktigt, att familjehemsplacerade barn får möjlighet att hålla kontakten med sina föräldrar bygger på en psykodynamisk grund. Vi kan inte göra oss av med våra föräldrar, oavsett om vi till exempel aldrig träffat dem eller om de är döda. Vi bär bilden av dem inom oss som psykologiska gestalter. Barnet har föräldern inom sig både biologiskt och psykologiskt. För barnet kan biologiska föräldrar aldrig ersättas fullt ut. Familjehemsföräldrarna kan ersätta föräldrarna i det mesta som ett barn behöver. De kan dock inte bli barnets biologiska föräldrar. Det är därför viktigt, att barnen får möjlighet att lära känna sina föräldrar, så mycket som möjligt, så att barnen slipper att hänvisas till sina fantasibilder. Om barnen inte får möjlighet att lära känna föräldrarna och få en verklig bild av dem, riskerar de att få en sämre mognads- och identitetsutveckling enligt Eva Körner. Eva Körner betonar, att det är mammans och pappans roll som förälder som är det viktiga i detta sammanhang. Mamman och pappan måste alltid kunna uppträda som en föräldrar vid umgänge med sitt barn. Vissa mammor och pappor har stora begränsningar i sina förmågor att vara föräldrar till sina barn. Det är därför viktigt, att man i varje enskilt fall tittar noga på, vad just denna mamma eller pappa kan klara av. Många gånger fungerar mammor och pappor med begränsad föräldraförmåga bättre i sin föräldraroll tillsammans med en stödperson.

Det finns enligt Eva Körner fem faktorer som kräver särskild uppmärksamhet: svår psykisk sjukdom, aktivt missbruk, kriminalitet, misshandel och gränslös sexualitet. Så länge någon av

dessa faktorer finns med i bilden, så måste barnet skyddas. Ett umgänge måste också begränsas, om mamman eller pappan återfaller i någon av de fem faktorerna.

I boken talas det om tre olika typer av umgänge: basumgänge, utökat umgänge och symbolumgänge.

Basumgänge avser ett umgänge 1 – 4 gånger om året som är den omfattning som varje barn måste få för att åtminstone känna till lite om sin mamma och sin pappa som föräldrar och på så sätt känna till sitt ursprung.

Utökat umgänge avser ett umgänge en gång i veckan till fem gånger om året. Umgänget förändras i förhållande till hur barnet utvecklas. Mamman, pappan och barnet kan eventuellt få stöd och hjälp. Till exempel genom att en stödperson medverkar.

Symbolumgänge måste erbjudas barnet, om mamman och pappan inte har någon förmåga alls. Barnet får hjälp att umgås med sina föräldrar i fantasin, till exempel genom lekterapi hos en psykolog eller tillsammans med en familjehemsförälder. Symbolumgänge kan kompletteras med ett basumgänge.

Ett viktigt avsnitt i boken tar upp frågan om umgängeskliniker. Av olika skäl kan det finnas behov av en neutral umgängeslokal dit umgänget mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar kan förläggas. De familjehemsföräldrar och föräldrar som kan hantera umgänget på ett konstruktivt sätt behöver ingen umgängesklinik. I de fall där det uppstått konflikter eller där mamman eller pappan har så stora problem att familjehemsföräldrarna inte klarar av att hantera umgänget, kan en umgängesklinik vara ett bra alternativ. Till umgängeskliniken bör knytas personal med kompetens runt anknytning och umgängesfrågor. Dessa umgängespersoner skulle förutom att erbjuda en neutral plats för familjehemsplacerade barn och deras föräldrar också kunna ansvara för att göra umgängesbedömningar. De skulle även kunna hjälpa till med rådgivning och hantering av konflikter mellan de inblandade parterna. Förutom umgängesarbete i olika former skulle lokalen kunna användas till gruppverksamhet för familjehemsplacerade barn.

Anknytning

Nedan följer en kort sammanfattning av anknytningsteorin. Vi har utgått från en artikel av docent Anders Broberg i Läkartidningen nr 25 år 2000.

Anknytningsteorin säger att människan föds med en nedärvd instinktiv förmåga att knyta an till sin/sina vårdare. Anknytningen kan inte styras med viljan utan sker automatiskt, oavsett om vårdaren är lämplig eller inte. Kvaliteten på anknytningen är beroende av, hur samspelet fungerar. Den instinktiva förmågan till anknytning avtar efter cirka ett år. Successivt utvecklas därefter barnets kognitiva förmåga och barnet utvecklar inre föreställningar (inre arbetsmodeller) om sig själv och sina relationer. Problem uppstår om barnets negativa upplevelser dominerar. Barnet tvingas då att utesluta dessa upplevelser, vilket får till följd att barnet i det långa loppet inte får en bild som stämmer med verkligheten. Den inre arbetsmodellen får betydelse för hur relationer till både vuxna och jämnåriga kommer att fungera längre fram.

Barnet behöver vårdare som kan skapa ”en trygg bas” för att kunna utforska sin omgivning. När det händer något som oroar barnet så ”... träder anknytningsbehovet åter i förgrunden.” I artikeln beskrivs olika anknytningsmönster: trygg anknytning och otrygg men organiserad anknytning. Otrygg men organiserad anknytning delas upp i undvikande eller ambivalent anknytning.

Trygg anknytning – barnet får möjlighet att utforska sin omgivning då vårdaren ger barnet ”en trygg bas” att återvända till om barnet oroas.

Undvikande anknytning – vårdaren förmedlar till barnet, att han/hon inte tycker om barnets behov av närhet mm. Barnet lär sig att inte visa dessa behov och ser ut att klara sig utan ”en trygg bas”.

Ambivalent anknytning – samspelet sker på vårdarens villkor och inte utifrån barnets behov. Forskare har senare kommit fram till, att det finns ytterligare ett anknytningsmönster – desorganiserad anknytning. Där handlar det om en anknytning som bygger på rädsla. Vårdaren har obearbetade upplevelser från sin egen barndom, vilket medför att han/hon har svårt att tolka barnets signaler på ett relevant sätt. Barnet uppfattar vårdarens reaktioner som skrämmande.

Att förstå barns språk

År 2003, 31 mars – 2 april hölls en konferens på Allmänna Barnhuset i Stockholm om barns rätt att komma till tals i social barnvård, familjerätt och rättsväsende. Man förde diskussioner om, att det numera anses som en självklarhet, att alla barn har rätt att komma till tals. Vad detta faktiskt innebär och hur det ska ske är fortfarande oklart.

Torgny Gustavsson, överläkare vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Växjö höll ett anförande på konferensen om ”Att förstå barns språk”. Han menar, att om barn får ett dåligt anknytningsmönster så finns dessa mönster oftast kvar genom livet och innebär ibland hinder. Blir anknytningen färgad av rädsla, blir barnets språk dysfunktionellt samt desorganiserat och det blir då förvirrande och svårtolkat för omgivningen. Barn är i första hand inte verbala utan talar med beteenden, känslouttryck och kroppsspråk. Har barnet varit utsatt för stort lidande talar barnet med symtom. I de lägre åldrarna med matvägran, sömnproblem och skrikighet. Senare med aggressivitet, passivitet, psykosomatik, emotionell oro och instabilitet. Accepterar vi, att språk inte bara är ord utan också beteende och ger barnet rätt att komma till tals, måste även denna sorts språk lyssnas till och innebörden förstås och respekteras.

Gunilla Wilhelmson, barnpsykolog och lärare vid Institutionen för Socialt arbete i Göteborg sa i sitt anförande på konferensen, att det finns inbäddade svårigheter i att komma till tals med barn inom samhällsvården. Hon anser att vi blivit bättre på att samtala med barn men att det ändå inte alltid betyder att barnen kommer till tals. Hon menar att det händer något när vi ska översätta vad barnen sagt, att vi lätt faller tillbaka i ett vuxenperspektiv. Hur samtalen blir beror enligt henne på tre faktorer:

- barnets samtalskompetens
- det sammanhang som barnet befinner sig i. Många barn befinner sig mellan olika personer som har olika synpunkter på, vad som är bäst för dem. Det gör det svårare för barn inom samhällsvården att uttrycka sig fritt.
- den vuxnes, ex. socialsekreterarens, förhållningssätt och syfte vid samtalet.

Gunilla Wilhelmson menar att ju yngre barnet är desto mer skiljer sig deras tankar från vuxnas sätt att begripa saker och ting. Vuxna överskattar ofta barns kognitiva förmåga. Hon anser att om vi ska kunna göra saker och ting begripliga för barn, måste vi översätta vårt vuxenspråk till barnspråk, utveckla metoder och öka våra kunskaper. Vidare menar hon att det barn berättar måste hanteras varsamt samt att man inte ska lägga över ansvaret på barnet för beslut som vi vuxna ska ta.

Vad säger lagen?

I FN:s barnkonvention artikel 12 står:

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bidra med egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål skall barnet beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

I kapitel 3, § 5 i Socialtjänstlagen står:

Socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar. När en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad

Enligt § 36 i Lagen om vård av unga står:

Om den unge har fyllt 15 år, har han eller hon rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt denna lag. Den som är förordnad som offentligt biträde enligt 39 § för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, är utan särskilt förordnande den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Barn som är yngre än 15 år bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och det kan antas att han eller hon inte tar skada av att höras. Lag (2003:406).

I Föräldrabalkens 6 kap. § 2b, skriver man:

Vid avgörande enligt detta kapitel av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Samverkan

En föreläsning på vår utbildning av Björn Holmberg och Ulla Westling handlade om samverkan i möten mellan människor. Föreläsarna tog upp vilka faktorer som är viktiga att beakta för en fruktbar samverkan:

Synsätt: Viktigt att klargöra olika parterers synsätt och att förstå att det ligger i sakens natur, att synsätten skiljer sig åt. Man ska visa respekt för varandra och tänka på hur man talar, eftersom språket kan utestänga och trycka ned.

Organisation: Viktigt att klargöra de organisatoriska strukturerna samt vem som har rätt att besluta om vad.

Regelverk: Viktigt att klargöra och tydliggöra vad regelverket tillåter.

I Familjen plus en tar Håkan Hårtveit och Per Jensen upp den chilenska biologen Humberto Maturanas idé om de tre domänerna. En domän är den kontext man i en given situation delar med några andra eller använder som sin förståelseram.

Estetiska domänen: Här finns hela vår kulturella bakgrund, samt våra religiösa och ideologiska ramar.

Förklaringsdomänen: Här får många verkligheter finnas. Allt är tillåtet att prata om. Alla berättelser har lika värde.

Produktionens domän: Här är det lagar, regler, teorier och normer som gäller. I den här domänen klargör man sammanhang och fattar beslut.

REDOVISNING

Vi redovisar nedan en sammanställning av svaren från de åtta intervjupersonerna (ip) samt lämnar egna kommentarer.

Fråga 1. Vad är det första du tänker på när du hör ordet umgänge?

Hälften associerade direkt till umgänge mellan barn och separerade föräldrar.

Så här tänkte de andra intervjupersonerna:

- Vi måste hålla barnets känsla för föräldrarna levande.
- Ordet är både negativt och positivt.
- Det finns ett avstånd i ordet.
- Elände och kamp.

Kommentar: Vi blev överraskade över att så många i första hand tänkte på umgänget mellan barn och separerade föräldrar och inte på familjehemsplacerade barns umgänge med sina föräldrar. Ip berättade att de var överhopade med skilsmäsoärenden.

Fråga 2. Vad tycker du är viktigast att tänka på, när man planerar umgänget mellan ett familjehemsplacerat barn och hans /hennes föräldrar vad gäller: umgängesfrekvens, tid (hur lång tid umgänget ska vara), plats och kontroll av föräldrarnas nykterhet, psykiska hälsa m.m.?

När det gäller frekvens och tid nämner alla ip genomgående följande faktorer:

- Ålder
- Olika parterers behov, (barnet, föräldrarna och familjehemsföräldrarna)
- Geografiskt avstånd
- Föräldraförmåga
- Barnets mognad
- Kvalitet på umgänget
- Flexibilitet i bedömningarna

Kommentar: Vi tycker att ip ger genomtänkta svar. Det tyder på att man tycker att det är viktigt att fundera på hur umgänget ska se ut för att det ska gynna barnet.

Vad gällde platsen:

- 6 av 8 ip tycker att umgänget under vissa omständigheter gärna kan förläggas till en neutral plats. Man kan t.ex. göra en aktivitet tillsammans.
- 5 ip tycker att umgänget ska vara i familjehemmet, under förutsättning att föräldrar och familjehemsföräldrar har en bra relation.
- En ip tycker absolut inte att umgänget ska vara i familjehemmet utan istället i föräldrarnas hem.
- En annan ip framför att det är viktigt för barnet "att få leka på sin gamla gård".
- 5 ip framför att skyddsaspekten är viktig och kan t.ex. bestå av en kontaktperson.

Kommentar: Visst kan det vara bra för barn att komma till sitt "hem" och till sin "gård" om man tror att barnet har "goda minnen" därifrån.

Beträffande kontrollaspekten:

- 6 ip anser att drogtest kan vara befogat men flera förbehåll presenteras: drogtest är ingen garanti för att föräldern är drogfri eller att umgänget blir bra, drogtest strider i vissa fall mot

lagen (drogtestning måste vara inskrivet i vårdplanen för att kunna användas). De som inte ser drogtester som någon garanti anser att den bästa kontrollen är att träffa föräldern.

- Hälften av ip anser att man kan tillsätta en kontaktperson som en trygghet för barnet och som en kontroll gentemot föräldern.

- En ip anser att en viktig egenskap hos socialsekreteraren är ”modet att säga nej”.

- Är man osäker i sin bedömning när det gällde drogmissbruk tycker en ip att man kan chansa några gånger och se hur barnet reagerar. Det är viktigt att barnet är tillräckligt gammalt för att vara ”pratbart”.

- En annans ip:s grundinställning är, att ”föräldern ska vara i någorlunda skick för umgänge”.

Kommentar: Det är uppenbart att ip inte anser att drogtester löser alla problem. Man har olika syn på hur problemet ska lösas. Vi är tveksamma till om man ska chansa, som en ip uttrycker det eller att föräldrar bara ska vara i någorlunda skick.

3. Det finns de som tycker att det ska göras en umgängesutredning i varje ärende. Vad har du på synpunkter på det?

- Alla ip tycker att det är viktigt att man planerar umgänget på ett bra sätt.

- Fyra ip anser att man redan idag gör en umgängesutredning då man gör barnutredningen men man kallar den inte för umgängesutredning.

- Två ip är positiva till en separat umgängesutredning.

- Två ip är mer eller mindre negativa till en separat umgängesutredning.

Kommentar: Vi tycker att man borde göra en detaljerad umgängesplanering i alla ärenden. Där man tittar på mammans/pappas föräldraförmåga och planerar umgänget utifrån bl.a. från detta.

4. Jag kommer nu att räkna upp olika faktorer som kan påverka din inställning till umgänge. Jag vill att du graderar 1 – 10, hur mycket du tror att du påverkas av varje faktor.

Din erfarenhet

Alla ip graderar högt när det gäller sin erfarenhet. De flesta hänvisar till sin långa yrkeserfarenhet.

Teorier om umgänge

Ip:s syn på hur teori påverkar varierar mycket. De graderar mellan 3 och 10. Någon tyckte att teorierna svänger mycket och att det är svårt att hitta stöd i dem.

Kommentar: Vi tror att alla ip har goda teoretiska kunskaper men att de inte alltid är medvetna om det. Under en lång yrkeskarriär samlar man på sig teoretiska kunskaper och gör dem till ”sina”.

Sunt förnuft

De flesta ip lägger sig högt och två ip tillägger att sunt förnuft går hand i hand med erfarenhet.

Önskemål från föräldrarna

Alla ip lägger sig i mittpartiet av skalan. Några säger att man måste lyssna på föräldrarna men att det inte är de som bestämmer.

Kommentar: Vår upplevelse är att socialsekreterarna påverkas mycket mer av föräldrarna än vad cheferna gör kanske p.g.a. att cheferna inte träffar föräldrarna lika mycket.

Önskemål från familjehemsföräldrarna

Graderingarna är nästan identiska med de i föregående fråga. En ip ansåg att det var viktigt att lyssna på familjehemsföräldrarna men hänvisade till att familjehemmet har ett uppdrag och därför bara kan påverka i viss utsträckning.

Kommentar: Vi tror att de flesta ip graderar som i föregående fråga p.g.a, att de inte heller träffar familjehemsföräldrarna.

Lagstiftning

Flera ip säger att det inte är det första man tänker på men att det ändå är viktigt att man följer lagen. Hälften av ip lägger sig på 5 och den andra hälften på 8:or och 9:or.

Kommentar: Vi frågar oss om skillnaden i graderingarna har med trygghet i yrkesrollen att göra. Är man trygg i sin yrkesroll vågar man vidga sina perspektiv.

Barnperspektiv/önskemål från barnet

Alla var ense om att barnperspektivet är viktigt och lade sig högt. En ip tillade att barn måste komma till tals men att man måste hantera uppgifterna utifrån ett vuxenperspektiv.

Kommentar: Det här med barnperspektiv är svårt. Är det vi vuxna som vet barns bästa eller vet barnen det själva?

Politikers uppfattning

Politikers uppfattning är inte det första man tänker på. Hälften lägger sig på den nedre delen av skalan, resten i mitten.

Kommentar: Vi uppfattar, att man anser, att politiker inte har den kunskap som behövs.

Ekonomi

Alla lägger sig lågt. 6 stycken lägger sig på 1 eller 2. Man tycker inte att ekonomin påverkar bedömningarna överhuvudtaget.

Kommentar: Vår erfarenhet är, att i verkligheten påverkar ekonomin ganska mycket.

Familjehemssekreterarens bedömning

Hälften av ip graderar en 7:a eller högre. En ip som lägger sig på en 5:a tycker att familjehemmet ska ha mer att säga till om än familjehemssekreteraren.

Kommentar: Vi blev förvånade över att så många graderar högt. Vi upplever att vi förr generellt hade ett större mandat i umgängesfrågor. Numera beror vårt inflytande på vem man samarbetar med på socialkontoret.

Finns det något annat som påverkar din inställning

Exempel på andra faktorer som ip tyckte kunde påverka deras inställning: Kollegor, de placerade barnens far- och morföräldrar, syskon placerade i andra familjehem, privata livserfarenheter som t.ex. skilsmässor, föräldraförmåga hos barnets föräldrar, skyddsfaktorer gentemot barnet, nya kunskaper och anledningen till placeringen.

Kommentar: Här ger ip många intressanta exempel på andra faktorer som kan påverka. Vi tror, att privata livserfarenheter som t.ex. skilsmässor med efterföljande umgängesdiskussioner påverkar väldigt mycket.

5. Har du några speciella teoretiska utgångspunkter när det gäller planering av umgänge?

6 ip hade anknytningsteori som sin teoretiska utgångspunkt. En hänvisade till system- och psykodynamisk teori. En ip svarade nej på frågan.

6.a. Vad tror du att socialsekreterarna på din avdelning har för uppfattning, när det gäller umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar?

- Alla 8 tror, att socialsekreterarna är positiva till och tycker att det är viktigt med umgänge.
- 4 ip tror och hoppas, att socialsekreterarna tycker samma som de själva.
- En ip tror, att socialsekreterarna tycker att det är särskilt viktigt med skyddsaspekten.
- En annan ip framhåller, att socialsekreterarna t.ex. själva kommer från skilsmässofamiljer och tycker därför att det är naturligt, att barn har många familjer.
- En tredje pekar på att socialsekreterarna tycker, att umgänge ska vara frekvent.

Kommentar: Vi märker i vårt dagliga arbete att umgängesfrågorna står högt upp på dagordningen.

b. Vad tror du att de påverkas av i sina bedömningar?

- Flera ip menar, att socialsekreterarna, liksom de själva, påverkades av, att de hade arbetat länge och att de hade egna erfarenheter som t.ex. av att vara skilsmässobarn eller att själva ha umgängesdiskussioner med sin före detta partner. De menar också, att socialsekreterarna använder sig av sunt förnuft.

Andra exempel på vad ip trodde påverkade socialsekreterarna var: teorier ("färskas från skolan"), lagstiftning, tidsandan, önskemål från barnet, föräldrarnas situation, familjehemssekreterarens bedömning och sina kollegor.

- En ip menar, att olika socialsekreterare var olika "motståndskraftiga" när det gäller påverkan från andra.

- En annan sa, att socialsekreterarna påverkades av, hur möten med familjehemsföräldrarna, föräldrarna och familjehemssekreteraren känns. Här menar hon, att det är viktigt med handledning. Att titta på barnets behov samt att "titta på hur barnet samspelar med familjehemmet och inte hur familjehemmet samspelar med socialsekreteraren".

Kommentar: Här fick vi svar som skilde sig åt från person till person. Även här lyfter flera ip fram, att människors livserfarenheter påverkar mycket.

I vårt dagliga arbete märker vi, att bedömningarna påverkas av personkemin mellan de inblandade parterna.

c. Vilket eller vilka av de saker som räknades upp i fråga 4, påverkar mest?

Svaren på denna fråga är i stort sett identiska med svaren på föregående fråga.

d. Hur mycket och på vilket sätt påverkar handledning?

Alla ip utom en tror, att socialsekreterarna påverkas från, till viss del till jätte mycket, av handledning. En ip menar, att socialsekreterarna bedömningar inte ska påverkas av handledning. Handledaren ska enbart vara ett känslomässigt stöd.

Kommentar: Vår uppfattning är att alla påverkas mycket av handledning. Hur vi påverkas beror på många olika faktorer.

7. Upplever du att dina socialsekreterare ofta tycker att det blir konflikt mellan dem och familjehemssekreterarna gällande olika synsätt beträffande umgänge? Beskriv!

- 5 ip tycker inte, att det så ofta blir konflikter mellan socialsekreterarna och familjehemssekreterarna, när det gäller umgängesbedömningar.
- 2 av dessa ip menar, att man kan ha olika uppfattning utan att det blir konflikt.
- En av de ovanstående 2 ip samt en annan ip menar, att socialsekreterarna och familjehemssekreterarna har olika perspektiv i sina bedömningar.
- En ip menar, att det funnits ärenden, där det blivit konflikt. Familjehemssekreteraren har då varit "part med familjehemmet".

- En ip beskriver, att de yngre socialsekreterarna är försiktiga gentemot familjehemssekreterarna, samtidigt som föräldrarna trycker på. Det kan lätt bli konflikter då och då på grund av missförstånd. Man är inte tydlig med, vad man själv tycker och tar inte heller reda på, vad den andre egentligen tycker.

Kommentar: Det är uppenbart att de flesta ip tycker att det blir meningsskiljaktigheter.

8. Hur tycker du att umgänget i allmänhet fungerar i praktiken?

- 4 ip upplever att umgänget fungerar bra i det stora hela.

- En av dessa ip menar att ”man inte kan räkna med att det ska fungera till 100 %, när det gäller dessa föräldrar”.

- En annan av dessa 4 ip menar, att man har olika perspektiv på socialkontoren och på familjehemsverksamheten samt, att socialsekreterarna upplever, att de inte blir insläppta.

- 3 ip tycker att det ibland fungerar bra och ibland mycket dåligt.

- En ip frågar sig, om hon bara har hört talas om de ärenden där umgänget inte fungerar. Hon tycker ändå, att det är för mycket som inte fungerar och hon undrar varför.

9. Kan du ge exempel på ärenden där umgänget fungerar bra? Beskriv!

- 4 ip ger konkreta exempel på ärenden, där umgänget fungerar bra.

- En av dessa anser, att det är tack vare att en kontaktperson finns med.

- En annan av dessa 4 ip menar, att umgänget fungerar, om det finns förståelse mellan alla inblandade.

- 3 ip hade svårt att ge konkreta exempel men uttrycker vad som är viktiga ingredienser för ett bra umgänge:

”Tydliga scheman och välgjorda planer”.

”När det finns service, fungerar det bra”.

”Föräldern har gett barnet tillåtelse att bo i en annan familj”.

”Ett aktivt arbete med mamman”.

”Bra relation mellan familjehem och föräldrar”.

- Slutligen menade en ip, ”att det blir så bra det kan bli, det är som livet är för övrigt”.

Kommentar: Det är uppenbart att det krävs mycket för att umgänget ska fungera.

10. Kan du ge ett exempel på ett ärende där umgänget fungerar dåligt? Beskriv!

- 3 ip beskriver konkreta exempel.

- En ip berättar om en psykiskt sjuk mamma med missbruk. Mamman låter inte drogtesta sig. Pappan sitter i fängelse. Släktingar ska ta ansvar för umgängessituationen men går inte att lita på.

- En annan ip beskriver ett ärende, där föräldrar och familjehemsföräldrar inte fungerar tillsammans. Samma ip berättar om ett obehagligt ärende, där man har vakt med vid umgänget. I detta ärende finns det olika uppfattning om, ifall det är befogat med ett umgänge under dessa förhållanden.

- En 3:e ip beskriver ett ärende med en psykiskt sjuk pappa som knyter barnen till sig på ett sjukt sätt

- 4 ip har svårt att ge exempel på konkreta ärenden och tar istället upp allmänna faktorer som påverkar barnet negativt:

”Föräldrarna träffar sällan eller aldrig sina barn”.

”Föräldern lovar att hon/han ska komma men kommer inte”

”Föräldern är helt borta och ingen pratar med barnet om föräldern”.

Kommentar: Det är uppenbart att det krävs mycket för att umgänget ska fungera.

11. Finns det familjehemsplaceringar, där det inte ska vara något umgänge.

Alla är överens om, att det kan finnas situationer, där det inte ska vara umgänge.

- En säger att hon helst skulle vilja svara nej på frågan och tillägger, att man alltid måste ha ett symbolumgänge.

- En annan menar, att umgänget ofta är på föräldrars villkor, ”föräldrar är starka och kan föra sin talan, ska man t.ex. släpa barn till häktet”?

- Ytterligare en annan framhåller vikten av att socialtjänsten måste bli tydligare gentemot föräldrarna, om varför deras barn är placerat, för att på så sätt undvika att traumat återupprepas vid umgänget.

- 5 ip säger, att det kan finnas placeringar, där föräldrarnas psykiska sjukdom är ett hinder för umgänge.

Övriga hinder för umgänge som de svarande nämner:

Missbrukande psykopatiska föräldrar.

Där pappan mördat mamman.

Risk för övergrepp.

Kommentar: Vår upplevelse är att det är väldigt ovanligt att socialtjänsten tar initiativ till umgängesförbud.

12. Hur tycker du att umgänget har förändrats under årens lopp avseende umgängesfrekvens, tid d.v.s. hur lång tid umgänget ska vara, plats för umgänge, samt kontroll av föräldrarnas nykterhet, psykiska hälsa mm?

- 4 ip svarar sammanfattande på de fyra delfrågorna. Frågor kring umgänge uppmärksammas mer idag p.g.a. ökad kunskap och forskning.

- 3 ip av de resterande 4 säger, att **frekvensen** har ökat.

- En säger att det är samma frekvens som tidigare.

- Angående **tiden** anser 2 ip, att det är ungefär samma som tidigare.

- En tycker att tiden har ökat.

- En har ingen uppfattning i frågan.

- En ip anser att valet av **plats** är mer flexibelt. Förr var det vanligt att föräldern träffade barnet i familjehemmet. Familjehemssekreteraren var den som bestämde umgänget och lyssnade inte på familjehemmet.

- En ip anser, att platsen är samma som tidigare.

- En annan anser, att umgänget tidigare oftast var i föräldrarnas hem.

- En ip ger inget direkt svar på frågan men säger att ungdomar oftast besöker sina föräldrar i deras hem.

- 2 ip anser, att **kontrollen** av föräldrarna är samma som förut.

- En ip anser, att föräldrar kontrolleras mer än tidigare.

- En ip svarar inte direkt på frågan men säger, att det är viktigt att ”sätta ned foten” och fundera på, vad som är orsaken till placeringen.

Kommentar: Vi tycker att ovanstående frågor diskuteras väldigt mycket idag.

13. Om du jämför familjehemsplacerade barns umgänge med sina föräldrar och umgänget mellan barn och frånskilda föräldrar, finns det några likheter eller skillnader?

Likheter:

- 2 ip menar, att det kan uppstå konkurrens mellan de olika föräldraren.
- 2 ip uttrycker, att barnet har två familjer och två hem att förhålla sig till.
- En ip anger barnets behov av den andra föräldern.
- En ip menar, att det kan uppstå lojalitetskonflikter för barnet.
- En ip har en önskan om, att det skulle se likadant ut för familjehemsplacerade barn som för skilsmässobarn, d.v.s. umgänge varannan helg.
- En ip har inget svar på frågan.

Skillnader:

- 3 ip anger som olikhet, att de familjehemsplacerade barnen får mera stöd och att skilsmässobarnen lämnas åt föräldrarnas godtycke.
- En av dessa tre anser också, att familjehemsplacerade barn har en svår bakgrund och är särskilt utsatta.
- En ip anger, att familjehemsplacerade barn inte har umgänge lika ofta som skilsmässobarn.
- En ip säger, att umgänget inte alltid är hemma hos föräldrarna när det gäller familjehemsplacerade barn.
- En ip säger, att det kan finnas oro från familjehemsföräldrarnas sida.
- En ip säger, att hon inte vet.
- En ip framhåller, att det ena föräldraparet inte är biologiska föräldrar samt att placerade barn har speciella behov. De ska inte ha umgänge på samma villkor, då samhället har tagit vården ifrån det ena av föräldraren.

Kommentar: Skillnaderna överväger.

14. Har du förslag på förändringar, när det gäller umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar?

- 5 ip har flera olika förslag på förändringar:
- 3 av de 5 anser, att det vore bra med gemensamma utbildningar för socialsekreterarna och familjehemssekreterarna för att få en gemensam bas att stå på.
- En av dessa 3 tyckte dessutom, att det är viktigt att bli bättre på barnperspektivet.
- En annan av de tre efterlyste mer tydliga umgängetredningar.
- En ip tyckte, att en neutral person kunde arbeta på att få fram de olika parternas (barnets, föräldrarnas och familjehemsföräldrarnas) vilja och därefter redovisa. Detta kunde ske genom både gemensamma sittningar och separata träffar mellan de olika parterna.
- En ip tycker, att man kunde ordna studiecirkel för familjehemsplacerade barns föräldrar, för att de ska bli bättre som umgängets förälder

Kommentar: Vi fick många bra förslag på förändringar. Den vi fastnade mest för var förslaget om en neutral person.

15. Socialsekreterare pratar ibland om att det borde finnas en lokal med personal som kan finnas med och stödja umgänget i olika avseenden.

a. Vad tror du om detta?

- 5 ip ställer sig mer eller mindre positiva till förslaget.
- 3 ip är negativa. De tycker, att de redan idag kan lösa lokalfrågan, om behov uppstår. Likaså om det behövs någon person med vid umgänget.

- En av de negativa anser, att det är bättre att göra något ute på umgängesträffarna, i stället för att sitta i en lokal. Ibland kan det vara aktuellt med kontaktperson.

De som är positiva lämnar följande synpunkter:

Bra ifall föräldrarna inte har förtroende för oss (socialtjänsten), att ha en neutral lokal med neutrala personer. Förslaget är mest aktuellt, när det gäller umgänge vid vårdnadstvister men kan behövas i vissa ärenden med placerade barn. Det kan leda till ett tätare umgänge.

Lyxigt – kan bli ett samarbete över Hisingen.

Bra att inte behöva använda farföräldrar som umgängespersioner.

Kommentar: Vi är förvånade över att det faktiskt är 3 ip som ställer sig negativa till förslaget. Vi tror att det ekonomiska tänkandet styr mycket i denna fråga.

b Har du några tankar om hur en sådan verksamhet skulle kunna fungera?

- 3 ip är negativa till förslaget om umgängescentral och har inga förslag.

- En ip är positiv men har inga förslag.

- Resterande 4 ip presenterar en rad olika förslag:

En neutral lokal kan användas till råd och stöd.

Den kan tillsammans med kompetent personal vara ett forum för föräldrar till placerade barn.

Lokalerna ska inte vara torftiga utan vara trivsamma.

Lokalen skulle kunna användas till gruppverksamhet på kvällstid och nätverksmöten.

Lokalen skulle tillsammans med personal kunna användas till umgänge, syskonträffar och släktträffar (när flera olika släkter möts).

Den skulle också kunna användas till barnkalas, föräldrträffar, öppen förskola för familjehemsföräldrar och temadagar.

En lokal centralt på Hisingen med kvalificerade personer, ett samarbete mellan flera stadsdelar.

Kommentar: Här presenteras många bra och tänkvärda förslag.

Vi frågade ip om de har något att tillägga innan vi avslutar intervjun.

Två av de intervjuade har funderingar som de ville delge oss.

Den ena funderar på, om man inte skulle vara mera frikostig med pengar i samband med umgänge. Dessutom tycker hon, att man ska hjälpa föräldrarna mer konkret vid planeringen av umgänget.

Den andra tycker, att ”det ställs höga krav på familjehem att kunna ge en positiv bild av föräldrarna trots att de är så eländiga”.

SLUTDISKUSSION

Det är uppenbart att socialkontoren, precis som vi på familjehemsenheten, anser att umgängesfrågor är väldigt viktiga och oerhört svåra. Hälften av våra intervjupersoner ger uttryck för att, trots att det är mycket som fungerar i umgänget, finns det för mycket som inte fungerar.

Familjehemsvården i Sverige har den senare delen av 1900-talet dominerats av två synsätt, det behovsinriktade synsättet och det relationsinriktade synsättet. Vi tror inte att någon person som nu är verksam inom socialtjänsten är anhängare av något annat än det relationsinriktade perspektivet. Våra intervjupersoner bekräftar detta antagande.

Synen på familjehemsvården har förändrats. Därmed har även synen på umgänge förändrats. Numera är det inte helt ovanligt, att barnet träffar sina föräldrar på en neutral plats tillsammans med en neutral person.

Eva Körner förespråkar umgängeskliniker med professionell personal. Vår erfarenhet är, att umgänget som våra familjehem på något sätt själva är inblandade i sliter väldigt mycket på dem. Vi anser därför, att umgänget generellt sett borde förläggas utanför familjehemmen. Vi tror att detta skulle gynna familjehemsvården på olika sätt. Rekrytering av nya familjehem skulle t.ex. underlättas, då nya familjer ofta oroar sig för kontakten med de biologiska föräldrarna. Det skulle gynna både barnet och föräldern om professionell personal arbetade med att utveckla umgänget.

Enligt bl.a. Gunvor Andersson finns det mycket som talar för, att familjehemsföräldrarnas attityd till barnet och dess bakgrund är av stor betydelse för barnets identitetsutveckling. Vi tänker, att det är lättare för familjehemsföräldrarna att ha en positiv attityd till föräldrarna, om umgänget sker på någon annan plats, speciellt om föräldrarna är mycket krävande.

Vidare anser vi inte, att det ingår i familjehemmens uppdrag att vara umgängesarbetare. Vår uppfattning är, att umgänget i många fall är utvecklingsbart, under förutsättning att barn och föräldrar får den hjälp de behöver.

Vi vill anknyta till ett begrepp som tas upp i Ingrid Claezons bok *Tvångsomhändertaganden* (2004), nämligen försoning. I boken framförs att det sällan är möjligt att placerade barn återförenas med sina föräldrar. Däremot kan man genom ett regelbundet umgänge med kvalitet uppnå en försoning mellan barnet och dess föräldrar. För att uppnå kvalitet tror vi att barn och föräldrar behöver stöd i umgänget.

Intervjupersonernas svar på frågan om vad de tycker om en s.k. umgängesklinik tyder på, att de flesta inte funderat på detta och att de inte är odelat positiva till förslaget. En av anledningarna till detta kan vara, att våra intervjupersoner har ett ekonomiskt ansvar och en budget att hålla sig till. Vårt förslag är trots detta, att stadsdelarna på Hisingen startar en umgängesklinik som en gemensam resurs. Vi tror att personalen på en umgängesklinik, förutom att arbeta med umgänget, skulle kunna ha andra arbetsuppgifter. Intervjupersonerna har många konstruktiva förslag.

Eva Körner är mycket tydlig med, att det är bedömningen av mammans/pappans föräldraförmåga som ska ligga till grund för planering av umgänget. När vi resonerar kring föräldraförmåga, ser vi liksom intervjupersonerna, det som en självklarhet, att den inte går att kombinera med drog/alkoholpåverkan eller svår psykisk sjukdom. Drogtester löser inte alla problem, vilket intervjupersonerna mycket riktigt påpekar.

Vi befarar dock, att risken med en alltför liberal syn i detta avseende är, att barnets självbild påverkas negativt. Barnet behöver uppleva det positiva som föräldern kan ge för att få en gynnsam identitetsutveckling.

Barnperspektivet tycker alla, inklusive våra intervjupersoner, är viktigt. Gustav Svensson hänvisade i sin föreläsning på vår vidareutbildning till Anna Singer (jur.dr. och lektor vid juridiska institutionen i Uppsala). Anna Singer talar om två olika sätt att tolka "barns bästa". Det behovsorienterade synsättet (barn får komma till tals men vuxna vet vad som är bäst för dem) och det kompetensorienterade synsättet (barn får komma till tals och vet själva vad som är bäst för dem). Vidare säger hon, att i diskussioner som förs i samhället har man numera ofta ett kompetensorienterat synsätt på barn, medan lagar i stor utsträckning präglas av ett behovsriktat synsätt. Vi ser tydligt det behovsorienterade synsättet i de lagparagrafer som finns med i vår teoridel: *Uttryck som: ska tillmätas betydelse, hänsyn ska tas, med beaktande av ålder och mognad och barnet bör höras* ser vi som uttryck för detta.

Vi upplever, att socialarbetare ser det komplexa i barns situation, vilket gör att socialarbetarna inte alltid är anhängare av ett kompetensinriktat synsätt. När det gäller umgängesfrågor befinner sig barn ofta i lojalitetskonflikter, vilket t.ex. innebär, att barnen säger olika saker till olika personer. Själva upplever vi ofta moraliska dilemman i, hur vi ska förhålla oss till det som barn berättar för oss. Det känns ibland som om vi "lurar" barnen att prata om svåra saker, där de ska ta ställning till t.ex. umgänge med sina föräldrar. Vi säger till barnet, att det är viktigt att veta vad det tycker och inger på det sättet barnet förhoppningar om att kunna uppfylla deras önskemål.

Barn inom samhällsvården har många olika personer omkring sig, menar Gunilla Wilhelmsson, varför det är extra svårt för dem att uttrycka sig fritt.

Torgny Gustavsson menar, att barn med anknytningsproblem utvecklar ett dysfunktionellt språk som kan vara svårtolkat för omgivningen. Dessa barn uttrycker sig inte bara verbalt utan också med symtom.

Vår erfarenhet är, att barnen har lärt sig att anpassa sig och inte ställa krav för egen del. Många placerade barn känner dessutom ansvar för sina föräldrar. De försöker förhålla sig på ett sätt som det tror gynnar föräldrarna. Dessutom lever barn här och nu. Vi har med åren insett, att en förutsättning för att de familjehemsplacerade barnen ska kunna uttrycka sig fritt och kunna göra sig förstådda är, att de erbjuds en egen oberoende handläggare som skapar en relation till barnet och har kunskap i samtalsmetodik, barns utveckling samt de placerade barnens speciella sätt att kommunicera.

Vår upplevelse är, precis som de flesta av våra intervjupersoners, att umgängesfrekvensen har ökat de senaste åren. Detta tror vi delvis kan hänga ihop med att, skilsmässotalet har ökat, vilket innebär, att även dagens socialarbetare ofta kommer från skilsmässofamiljer. För dem är det inget konstigt att tillhöra flera familjer. Risken är, att dessa socialarbetare överidentifierar sig med de familjehemsplacerade barnen och tänker, att växelvis boende eller umgänge varannan helg är normalt. Vad de då glömmer är, att de familjehemsplacerade barnen har en helt annan bakgrund än socialarbetarna själva. I detta sammanhang vill vi också nämna, att intervjupersonerna i svaren på många frågor återkommer till, att socialsekreterarna och även de själva påverkas av egna erfarenheter som t.ex. av att vara skilsmässobarn eller av att ha genomgått skilsmässor med efterföljande umgängesdiskussioner.

Ytterligare en faktor som påverkar i detta hänseende är, att socialsekreterarna dagligen arbetar med konflikter i skilsmäsoärenden. Vi tycker, att det är intressant att notera, att ordet umgänge för våra intervjupersoner i första hand associeras till umgänge mellan barn och separerade föräldrar och inte, som vi förväntat oss, till umgänge mellan "våra" barn och föräldrar.

Dessutom är det så, som Margareta Bäck-Wiklund beskrev i sin föreläsning på vår vidareutbildning, att samhället idag betonar vikten av barns rätt till båda sina föräldrar mer än tidigare.

Vi tycker oss se en tendens, när det gäller umgänget idag, att frekvensen betonas på bekostnad av kvalitén. Man funderar inte alltid på, vad syftet med umgänget är. Man tar inte alltid hänsyn till barnets behov i form av en gynnsam identitetsutveckling och inte heller mammors/pappors förmåga att vara föräldrar. Utifrån detta tycker vi, att det är viktigt att man gör en grundlig umgängesutredning/planering på det sätt som Eva Körner förespråkar. Ytterligare en aspekt på att frekvensen har ökat är den som flera av våra intervjupersoner framför d.v.s., att frågor kring umgänge uppmärksammas mer idag p.g.a. forskning och ökad kunskap. Detta resonemang tycker vi hänger ihop med den ovanstående diskussionen.

När det gäller samarbetet mellan socialsekreterare och familjehemssekreterare i fråga om umgänge framgår det tydligt i intervjuvaren, att det förekommer meningsskiljaktigheter. Delvis kan detta förklaras utifrån, hur organisationen är uppbyggd. Familjehemssekreterarna arbetar på uppdrag av de sex olika socialkontoren. Familjehemmen arbetar på uppdrag av familjehemsverksamheten. Socialkontoren har den formella beslutanderätten när det gäller umgänge och skulle kunna fatta beslut om umgänge utan att tillfråga vare sig familjehemssekreterarna eller familjehemmen.

Vi tror emellertid att beslut i umgängesfrågor måste föregås av noggranna diskussioner där alla berörda parter (barn, familjehem, socialsekreterare, familjehemssekreterare och föräldrar) blir delaktiga. Det finns en tendens till, att man i beslutsfattandet inte fullt ut tar föräldrarnas och familjehemsföräldrarnas synpunkter på allvar. Man hänvisar till, att föräldrarna inte bestämmer och att familjehemsföräldrarna "bara" har ett uppdrag. Om besluten ska leda till ett fungerande umgänge, anser vi, att alla parter, även de som inte har någon beslutanderätt, måste lyssnas till *på riktigt*.

Vi upplever, att det oftast endast är socialsekreterare med stöd av familjehemssekreterare som fattar beslut om, hur umgänget ska utformas. Det är olyckligt, att familjehemsföräldrar och föräldrar glöms bort. Det som beslutas påverkar familjehemsföräldrarnas hela livssituation. En förutsättning för att umgänget fungerar är, att besluten är förankrade hos familjehemsföräldrarna. I viss mån gäller resonemanget även föräldrarna. Det finns tre viktiga faktorer: synsätt, organisation och regelverk som man bör ta hänsyn till vid samverkansmöten. Vid dessa möten är det också viktigt att klargöra i vilken av Maturanas tre domäner man befinner sig. (se teoriavsnitt Samverkan)

Vi tror, att vi vid möten kring umgänge ofta direkt hamnar i produktionens domän. I stället för att ta vara på våra olika roller, kompetenser och perspektiv som något positivt, hamnar vi i konflikt. Vi borde istället bli bättre på att befinna oss i reflektionens domän, där alla synpunkter är tillåtna och alla parter blir lyssnade på. Socialsekreterarens föräldraperspektiv och familjehemssekreterarens perspektiv på familjehemsföräldrarna samt allas perspektiv på barnet borde gynna allsidigheten i diskussionen. Det är först när vi kan göra oss osäkra på våra grundläggande antaganden, vilket Tom Andersen förespråkar, som vi utvecklas i vår syn på världen.

Det finns andra viktiga saker som vi tycker man bör tänka på för att nå fram till en bra planering av umgänget. Det borde finnas en skriftlig manual, där stegen i placeringsprocessen noggrant beskrivs från det att socialsekreteraren aktualiserar ärendet på familjehemsenheten till att barnet flyttar till familjehemmet. Man kan även tänka sig, att det i manualen ingår regelbundna uppföljningsmöten, där placeringen diskuteras av berörda parter. Syftet med en gemensam manual är att skapa trygghet och tydlighet för alla inblandade.

Som vi tidigare beskrivit är det viktigt med möten där alla kommer till tals. På en föreläsning om systemterapi av Björn Holmberg och Ulla Westling våren 2005 ingick olika teorier om samverkan. Det vi fastnade för var vikten av att tänka på olika sammanhangsmarkörer upp som t.ex. vilken plats som är lämplig för mötet och hur länge mötet ska pågå, samt hur många gånger man ska träffas. Andra saker som är viktiga att klargöra är innehållet och de inblandades olika roller.

Det socialkonstruktiva tänkandet betonar vikten av, att man fokuserar på dialogen och den samskapande handlingen i stället för att problematisera. Höstterminen 2005 föreläste Ulla Westling och Anna Hendén om olika typer av handledningsteorier. Tyngdpunkten lades vid reflekterandet. Vi ser inga hinder för att använda ett reflekterande förhållningssätt i samverkansmöten kring umgängesfrågor. Vi känner oss tilltalade av idén att arbeta med reflekterande team i olika konstellationer. Exempelvis där socialsekreterare och familjehemsföräldrarna samtalar och där familjehemssekreteraren och föräldrarna utgör ett

reflekterande team. Eventuellt kan reflekterandet utgå ifrån olika positioner, där familjehemssekreteraren t.ex. identifierar sig med familjehemsföräldrarna och föräldern med socialsekreteraren.

En förutsättning för det fortsatta samarbetet mellan socialsekreterare och familjehemssekreterare när det gäller umgängesdiskussioner är att försöka få en gemensam grund att stå på. Ett förslag från flera av intervjupersonerna är att ordna gemensamma utbildningsdagar för socialsekreterare och familjehemssekreterare. Vi tror att detta är en mycket bra idé och tänker, att det är viktigt, att utbildningen har både teoretiska och praktiska inslag i form av t.ex. olika typer av övningar. Övningar som syftar till att vi byter perspektiv med varandra tror vi skulle tillföra viktig kunskap. Den övervägande delen av intervjupersonerna bedömer, att socialsekreterarna påverkas av handledning. Även familjehemssekreterarna påverkas av sin handledning. De olika yrkesgrupperna påverkas på var sitt håll, vilket innebär, att våra olika perspektiv förstärks. Vi ställer oss frågan om vi egentligen inte på ett eller annat sätt borde ha gemensam handledning.

Uppsatsskrivandet har gett oss många nya tankar och idéer. Våra intervjupersoner har delat med sig av sitt kunnande och sina erfarenheter och intervjusamtalen har varit mycket givande för oss. Våra förhoppningar är, att uppsatsen ska inspirera och lägga grunden till en fortsatt diskussion oss socialarbetare emellan.

LITTERATURFÖRTECKNING

Andersson G, (1995) Barn i samhällsvård. Studentlitteratur.

Andersson G, När barnet står mellan familj och fosterfamilj. Socionomen 2004/4.

Andersson G, Aronsson K, Hessle S, Hollander A, Lundström T (1996) Barnet i den sociala barnvården. Stockholm Liber.

Bowlby J, (1994) En trygg bas. Natur och Kultur.

Broberg A, Forskning kring anknytning, belegg för betydelsen av det tidiga samspelet mellan föräldrar och barn. Läkartidningen nr 25/2000.

Claezon I, (2004) Tvångsomhändertaganden. Mareld.

Hårtveit H, Jensen P, (2005) Familjen plus en. Mareld.

Kvale S, (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund. Studentlitteratur.

Körner E, (2005) Föräldraskapets (o)möjligheter.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2004:2 Att knyta an, en livsviktig uppgift.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, (2002), konferens 3 – 5 december 2001. Någon måste sätta ned foten... när föräldern inte kan enas om vårdnad, boende och umgänge.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset, (2003), konferens 31 mars - 2 april 2003. Ingen enkel fråga, barns rätt att komma till tals i social barnvård, familj rätt och rättsväsende.

Närvänen A-L, (1999), När kvalitativa studier blir text. Studentlitteratur.

INTERVJUFRÅGOR

Frågeställning 1: *Hur tycker man på socialkontoren att umgänget mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar generellt och individuellt ska läggas upp?*

Fråga 1 – 3

1. Vad är det första du tänker på, när du hör ordet **umgänge**?

Hur kommer sig att du tänker på just det?

2. Vad tycker du är viktigast att tänka på, när man planerar umgänget mellan ett familjehemsplacerat barn och hans/hennes föräldrar vad gäller:

a. **Umgängesfrekvens**

b. **Tid** - hur lång tid umgänget ska vara

c. **Plats** för umgänge

d. **Kontroll av föräldrarnas** nykterhet, psykiska hälsa mm?

3. Det finns de som tycker att det ska göras en **umgängesutredning** i varje ärende. Vad har du för synpunkter på det?

Frågeställning 2: *Vad är det som påverkar socialkontoren i deras bedömningar av umgänge?*

Fråga 4 - 7

4. Jag kommer nu att räkna upp olika saker som kanske kan påverka din **inställning** till umgänge. Jag vill att du graderar från ett till tio, hur mycket du tror att du påverkas av varje sak.

a. Din erfarenhet?

b. Teorier om umgänge?

c. Sunt förnuft?

d. Önskemål från föräldrarna?

e. Önskemål från familjehemsföräldrarna?

f. Lagstiftning?

g. Bamperspektiv/önskemål från barnet?

h. Politikers uppfattning?

i. Ekonomi?

j. Familjehemssekreterarens bedömningar?

k. Finns det något annat som du tror påverkar din inställning?

5. Har du några speciella **teoretiska utgångspunkter** när det gäller planering av umgänge?

6. a. Vad tror du att **socialsekreterarna** på din avdelning har för **uppfattning** när det gäller umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar?

b. Vad tror du att de påverkas av i sina bedömningar?

c. Vilket eller vilka av de saker som räknades upp i fråga 4 påverkar mest?

d. Hur mycket och på vilket sätt påverkar handledning?

7. Upplever du att dina socialsekreterare ofta tycker att det blir konflikt mellan dem och familjehemssekreterare gällande olika synsätt beträffande umgänget? Beskriv!

Frågeställning 3: *Vad tycker man på socialkontoren om hur umgänget fungerar i praktiken?*

Fråga 8 – 13

8. Hur tycker du att **umgänget** i allmänhet fungerar **i praktiken**?

9. Kan du ge exempel på ett ärende där umgänget fungerar **bra**? Beskriv!

10. Kan du ge ett exempel på ett ärende där umgänget fungerar **dåligt**? Beskriv!

11. Finns det familjehemsplaceringar där det inte ska vara något umgänge?

12. Hur tycker du att umgänget har förändrats under årens lopp avseende umgängesfrekvens, tid - hur lång tid umgänget ska vara, plats för umgänge, kontroll av föräldrarnas nykterhet, psykiska hälsa mm?

13. Om du jämför familjehemsplacerade barns umgänge med sina föräldrar och umgänget mellan barn och frångilda föräldrar finns det några likheter eller skillnader?

Frågeställning 4: *Vilka framtida visioner har socialkontoren när det gäller umgänge?*

Fråga 14 – 15

14. Har du förslag på **förändringar**, när det gäller umgänge mellan familjehemsplacerade barn och deras föräldrar?

15. Socialarbetare pratar ibland om, att de borde finnas en **lokal med personal** som kan finnas med och stödja umgänget i olika avseenden.

a. Vad tror du om detta?

b. Har du några tankar om, hur en sådan verksamhet skulle kunna fungera?

Nu har jag inga fler frågor. Är det något som du vill tillägga innan vi avslutar intervjun?